

institucionaliziranom individualizmu čiji su glavni izvori industrijska revolucija, demokratska revolucija i obrazovna revolucija (149).

Moderna društva se ne mogu danas više razumjeti kao (trajno) hijerarhijski strukturirana društva, jer u njima nastupaju individualno vođenje života, novi socijalni pokreti i nove integrativne ideje, politiziranje privatnosti i privatiziranje politike itd. Jednostavno se procesom individualizacije stvara – pored politike i gospodarstva – **treća sfera** (Beck, 185), koja se odnosi na samu sebe i dobiva socijalne konture preko svoje logike. Kako logika individualizacije ne bi vodila u nestanak institucija solidarnosti i anomično stanje društva, toj »trećoj sferi« potrebna je institucionalna podrška. Naime, tamo gdje se ostvaruje individualizacija, nastaje nešto što Beck naziva *Selbst-Kultur* (ja-kultura), a koja označava ono što se s »post-tradicionalnim« svijetom života najprije negativno izražava kao želja da se vodi svoj vlastiti nesigurni život i usuglašava ga s isto takavim životima drugih (Beck, 183), a zatim tamo gdje nestaju **proleterska kultura i građanska kultura**. Neki sociolozi su šezdesetih godina te promjene nazivali **kultura srednjih slojeva**, drugi **potrošačko društvo**, treći **društvo usluga** itd. Međutim, pokazalo se da se od tada oblikuje mješavina građanskog i potrošačkog društva, što opet neki (Schulze) nazivaju **društvo doživljaja** u kojemu se lice društva ne pokazuje primarno preko društvenih slojeva nego stilova življenja, vođenja života – preko **ja-kulture**. **Ja-kultura** je kao ranije proleterska i građanska kultura, novonastajuća kultura epohe moderne. Beck proces individualizacije i s njom povezanih socijalnih promjena tumači u povijesnom kontekstu društvenih mijena, kao nastanak novog tipa kulture – **ja-kulture** i u njoj hermafroditskog položaja pojedinca. U toj kulturi nastaju mijene i u sferi politike, pa se može govoriti i o **ja-politici**. U tom smislu individualizacija je novi tip kulture koji ima svoja

uporišta u sekundarnim institucijama, a otvara novi integracijski modus.

Koliko god nove generacije u novom društvenom stanju vide sebe u dvostrukom oslobođenju: na subjektivnoj razini kao oslobođenje od normi i vrednota, i na objektivnoj kao osobnu autonomiju sa slobodnim vođenjem vlastitog života, s individualizacijom se zbiva proces dezintegracije društva na socijalnoj, profesionalnoj i političkoj razini. Individualizacija upravo zato postaje važno pitanje integracije u modernom društvu, tj. njegove konsenzualne kohezivnosti. Istraživanja njemačkog društva pokazala su da postoje četiri **ideološka težišta: kritički-angažirani, deziluzionirani, zadovoljni i deklasirani** (Vester, 114) s podjednakom brojčanom zastupljenosti, bez obzira na to što moderno društvo možemo predstaviti preko političkih stilova kao konkurentne parove: **moderna sredina – konzervativni poredak i individualiziranje – deklasiranje**.

Ivan Cifrić

Ulrike Götting

**TRANSFORMATION DER
WOHLFAHRTSSTAATEN IN MITTEL-
UND OSTEUROPA**

Leske + Budrich, Opiaden 1998, 312 str.

Promjene što su nastupile u bivšim komunističkim zemljama zainteresirale su ne samo političare i stratege, nego i znanstvenike iz različitih znanstvenih područja. Dok su političari razmišljali o tome kako utjecati na oblikovanje novih političkih institucija i demokratske promjene općenito, a stratezi razmišljali o novim mogućim pomacima svih vrsta arsenala – od ekonomskih do ratnih – u novonastalim prostorima, društvene znanosti su usmjerile svoju pozornost na socijalne promjene, tj. koji su dominantni procesi što određuju novo biće tih zemalja i kako se oni odražavaju na socijalni život. Zemlje

istočnog bloka pod dominantnim utjecajem SSSR-a od 1989. godine ušle su u razdoblje tranzicije, kako se obično naziva razdoblje političkih ekonomskih i sociokulturnih promjena tih zemalja. Zato su sociolozi, politolozi i znanstvenici srodnih profesija započeli s intenzivnim istraživanjima tih promjena, a prvenstveno **privatiziranja državnog poduzetništva**, liberaliziranja trgovine, reforme upravnog, poreznog i financijskog sustava što posljedično djeluju na socijalni život.

U zapadnim zemljama organizirani su brojni znanstveni skupovi, pokrenuti različiti projekti koji bi ocjenjivali i istraživali, a po mogućnosti i dugoročno pratili ove promjene u globalnom pogledu ili u pojedinim područjima. Tako je i ova knjiga nastala uz projekt **Constitutional Politics and Economic Transformation in Post-Communist Societies** što su ga vodili Jon Elster, Claus Offe i Ulrich K. Preuss od sredine 1992. do kraja 1994. godine na Sveučilištu u Bremenu. Knjiga je zapravo prerađena autoričina disertacija koja komparativno proučava promjene socijalne države u zemljama **istočnog bloka**, i to: Bugarske, Mađarske, Poljske, Češke i Slovačke. Već sama ta činjenica svjedoči o tome da rezultati mogu predstavljati ograničene spoznaje. Tim više što se tranzicijski procesi nastavljaju, pa je ona svojevrsna međubilanca stanja u tim zemljama.

Autorica je koristila uglavnom sekundarnu literaturu o socijalnim promjenama, dokumentaciju pojedinih zemalja i Svjetske banke te izvješća Radija slobodna Europa iz Münchena, ali je svoje istraživanje upotpunila i s oko 50 intervjuva (1994. godine) s ekspertima u istraživanim zemljama, osim Poljske. Ta studija, glede transformacijskih procesa, bavi se socijalnopolitičkim »isječkom« i empirijski komparativnim istraživanjem tijekom šest godina (1989.–1995.). Komparativno se ne prate samo zemlje nego pojedini sektori. Primjerice, tržište rada, politika zapošljavanja,

mirovinska, zdravstvena, obiteljska te stambena politika.

U sedam poglavlja autorica iznosi problematiku i rezultate istraživanja socijalne politike u državama blagostanja u srednjoj i istočnoj Europi, koristeći znanja iz dvije istraživačke discipline – komparativnih istraživanja blagostanja i istraživanja transformacije, discipline u naglom porastu. Pri tome termine *Wohlfahrtstaat* i *Sozialpolitik*, u smislu anglosaksonske jezične uporabe, autorica rabi kao sinonim za nadređene pojmove u tim područjima.

Prvo poglavlje predstavlja kratki uvod u tematiku istraživanja, dok u drugom poglavlju iznosi analitičke podloge za empirijsko istraživanje reformi državnog blagostanja i polazi od pitanja: što znači **institucionalni kontinuitet** ili **radikalne promjene** u polju socijalne politike. U literaturi o transformacijskim procesima mogu se pronaći **tri istraživačke perspektive** s različitim pretpostavkama i središnjim sadržajima istraživanja. To su: strukture, institucije i odluke (27–29). U socijalnopolitičkom polju istraživanja autorica promatra »aktere« – stranke, sindikate, udruge poslodavaca, ministarstva. Pored toga postoje **eksterni akteri** (međunarodne financijske institucije), što zajedno čine **institucionalne djelatne okvire** u užem smislu. U širem smislu značajan je političko–institucionalni ustavni poređak u kojemu teku procesi transformacije a koji predstavlja **strukturne kontekstualne varijable**. Na taj način djeluju **strukturne kontekstualne varijable** na situativno djelovanje aktera u prostoru **institucionalnog konteksta** na **institucionalne reforme** kao rezultat tog procesa. **Institucionalne reforme** pak povratno utječu na **institucionalni kontekst** u kojemu djeluju **akteri** (30). Na taj je način elaboriran osnovni istraživački nacrt.

U trećem poglavlju autorica daje pregled stanja u istraživanim zemljama u vrijeme realnog socijalizma na empirijskim podacima i analizi socijalne politike u socijaliz-

mu, sigurnosti radnog mjesta i zaposlenosti, socijalne sigurnosti itd. Zatim pokazuje da se aranžmani državnog blagostanja u tim zemljama značajno razlikuju od sustava institucija u zapadnim zemljama. Iz te činjenice proizašli su i ambiciozni programi novih vlada zemalja u tranziciji.

Četvrto poglavlje, također na empirijskim pokazateljima, posvećeno je strukturnim promjenama u politici tržišta rada i politici zapošljavanja od 1989. godine i uspješnosti implementacije socijalnih reformi. U svim istraživanim zemljama došlo je do brzih strukturnih promjena u politici na području tržišta rada i zapošljavanja. Nestaje državnog jamstva pune zaposlenosti i oslobođenje poduzeća od državne socijalnopolitičke funkcije, pa nastaju novi rizici za poduzeća i zaposlene (89). Među tranzicijskim zemljama ne postoje velike razlike. Jedino je Češka iznimka po tome što nije zabilježila masovnu nezaposlenost. U literaturi je stoga poznat termin **češko čudo zaposlenosti**.

Peto poglavlje prezentira pitanja mirovinske i zdravstvene politike i objašnjava zašto su u ta dva ključna sektora socijalne politike započele male formalne promjene. Autorica pokazuje tri ključna nalaza istraživanja: (1) da su u prvim godinama promjena institucionalne promjene u području starosne sigurnosti i zdravstvu male u odnosu na strukturne promjene u odnosu na promjene na tržištu rada i zapošljavanja; (2) da češki razvoj odstupa od uzora postupnijih socijalnopolitičkih strukturnih promjena. U Češkoj je bila znatno veća reformska aktivnost nego u drugim zemljama; (3) da su vlasti imale odlučnije poteze u prestrukturiranju zdravstva nego u području starosne sigurnosti koja nije imala niti u jednoj istraživačkoj zemlji prioritet (210).

Šesto poglavlje bavi se strukturnim promjenama nekih **rubnih** pitanja: socijalna pomoć i politika prema obitelji.

Na kraju knjige (sedmo poglavlje) sažeti su rezultati analiza i komentar transfor-

macijskog smjera u pet istraživanih zemalja. Istraživanje je pokazalo da se u tranzicijskim zemljama može prepoznati mješavina starih i novih načela strukturiranja što svjedoči o promjenama. Jedna od važnijih promjena je institucionalno razdvajanje ekonomije i politike. Jamstvo sigurnosti radnog mjesta izgubilo je važnje što ga je podupiralo **pravo na rad** kao ustavna kategorija. Zapošljavanje je izloženo rizicima otpuštanja radne snage i tržištu, a vlade se usmjeravaju na naknadno rješavanje nastalih problema.

Iako su istraživane zemlje **istočnog bloka** imale isti tip režima kao polaznu točku tranzicijskih promjena, empirijski nalazi pokazuju da među njima postoje razlike, pa je upitno hoće li u budućnosti reprezentirati homogene elemente režima blagostanja i socijalne politike. Podaci pokazuju postojanje kontinuiteta socijalnih izdataka, ali razlike u opterećenjima proračuna i poslodavaca. U nekim zemljama izdvajanja zaposlenih imaju gotovo simboličnu vrijednost (Bugarska), dok se u nekim drugim zemljama (Češka) omjer izdvajanja poslodavaca i zaposlenih kreće 1:5. Ranije autoritarno ograničenje socijalne sigurnosti na zajedničku solidarnost zaposlenih je ukinuto, a uvodi se naknada za nezaposlene.

Knjiga Ulrike Götting argumentirano je istraživanje sekundarne literature i raspoloživih izvora o promjenama pet zemalja **istočnog bloka** od 1989. do 1995. godine. U tom pogledu ona je jedno od svjedočanstava početnog razdoblja promjena u socijalnoj politici. Promatrane zemlje nisu se radikalno transformirale. U objašnjavanju socijalne transformacije ključnu ulogu je imala »politička sposobnost djelovanja« vlada tih zemalja (274), a na njezinu uspješnost utjecali su sustav odnosa između vlade, parlamenta i različitih aktera (primjerice, sindikata), ekonomske polazne pozicije, zatim eksterni akteri kao što su inozemni financijski izvori i savjetodavna pomoć, ograničeni administrativni kapaciteti itd.

Konačno, autorica dolazi do zaključka – kao uostalom i mnogi drugi autori – da se **nisu** ostvarile brze promjene institucionalnog sustava niti brzo poboljšanje materijalnih uvjeta. Početna očekivanja brzog **povratka u Europu**, usprkos dizajniranoj transparenciji projekta promjena, nisu se ispunila. Zemlje u transformaciji proživljavaju recesiju koja se izražava na smanjenju zaposlenosti i realnog dohotka. Usprkos tome, ove su zemlje uspjele sačuvati mir i smanjiti prijeteću masovnu bijedu. Od nekada jedinstvenog političkog sustava postupno se zbiva rastuća institucionalna diferencijacija među tranzicijskim zemljama. Zato će istraživački interes i nadalje biti usmjeren i prema njima, osobito ako se radi o komparativnim istraživanjima s razvijenim zapadnim ili pak latinoameričkim zemljama.

Knjiga je zanimljiva analiza i objašnjenje procesa koji određuju kvalitetu života u nekoliko europskih zemalja s novim socijalnim i političkim poretom. Preporučljiva je istraživačima tranzicijskih promjena u području socijalnog rada, sociologije, politologije i ekonomije.

Ivan Cifrić

Richard Saage

UTOPIEFORSCHUNG

Eine Bilanz

Primus Verlag, Darmstadt, 1997, 196 str.

Utopija i utopijsko u kolokvijalnom značenju najčešće su povezane sa sumnjičavošću i nečim neostvarivim – utopizmom, dok u znanstvenom pogledu ne postoji konsenzus u definiranju utopije nego različite konkurirajuće definicije od onih koje polaze od filozofsko–antropoloških premisa, pa ističu **osobne sklonosti** (Frank u Fritzie Manuel), poimanje **nade** (Ernst Bloch), **sebi razumljivi europski nihilizam** (K.–H. Volkmann Schluck) itd., sve do polazišta psihološko–arhetipskih

premissa kao ikonološki relativno zatvorene temeljne slike odnosno uzora (Bronislaw Baczko) s idealnim gradom, Edenom, zlatnim dobom, kao osnovama definiranja utopije.

Potaknuti kolokvijem **Utopija i melankolija** 1975. godine u Centru za interdisciplinarna istraživanja na Sveučilištu u Bielefeldu, nastao je plan za temeljito istraživanje utopije. Temeljem priloga brojnih autora, Wilhelm Wosskamp je u tri sveska izdao knjigu **Utopieforschung. Interdisziplinäre Studien zur neuzeitlichen Utopien** (Frankfurt: Suhrkamp, Bd I–III, 1982). Poslije Wosskampove analize utopijskog mišljenja, nastaje petnaestogodišnja praznina, koju Saage želi popuniti. To ne znači da nije bilo radova, nego pregleda sličnih Wosskampovom. U njegovoj seriji tiskani su radovi Petera J. Brennera, Richarda Kilminstera, Ludwiga Stockingera, Hans–Günthera Funkea, Arnelma Neusüssa i drugih.

Saage kaže da mu nije namjera nekog samostalnog istraživanja niti pregled utopijskog mišljenja općenito, nego pregled literature o **političkom utopijskom mišljenju**, i to u njemačkom jezičnom području. Njegova je ocjena da je utopijska literatura 80–ih i 90–ih godina veoma heterogena i nepregledna, pa to otežava napor za sustavnom analizom i klasificiranjem literature. Ovome bismo dodali da je posebna poteškoća u tome što se radi o većoj pretenziji, ali kratkom vremenu. Pored toga, kako Saage ističe, svaka ozbiljna kritika utopijske literature pretpostavlja da i sam kritičar ima jasnu predodžbu kao uporište kritičkog razmatranja. Saage je svjestan i nekih poteškoća u takvom zahvatu, pa motiviran socijalnoznanstvenim interesom svoju analizu izvodi na četiri razine. Svaka od njih predstavlja jedno poglavlje knjige.

Na prvoj razini **Idejnopolitičke kontroverze o pojmu političke utopije** (9–42) kritički se daje pregled političkih kontroverzi ideja o pojmu političke utopije. Riječ je o